

TREHOLT SAKEN: EN NORSK TRAGEDIE

Den politiske bakgrunn. Av Johan Galtung

Treholt-saken har karakter av det helt store drama. Her dreier det seg ikke bare om Arne Treholts personlige tragedie - uanset hva han har gjort eller ikke gjort er han hardt rammet. Heller ikke dreier det seg bare om hele kjeden av hans anklagere og de som har dømt ham i de fire statsmakter har man regner med media, og opinionen som muligens allerede nå vil kunne føle deres profesjonelle, og langt verre, personlige integritet hadde alvorlige sprekker. Noen av dem vil kanskje få samvittighetsproblemer allerede nå ryktes det om folk som har problemer med nerves. Og heller ikke bare et spørsmål om Treholts store omgangskrets i inn- og utland som har kjempet med en nesten uloselig konflikt: skal vi støtte ham med den risiko at vi kan bli tatt i dragsuget; skal vi slå hånden av ham med alt det innebærer for ham og for oss selv! hvis han er skyldig har det vist seg at vi var utrolig naive i vårt vennskap, hvis han ikke er skyldig er det vi som ikke har bestått vennskapsprøven i onde såvel som i gode tider.

Som om ikke dette er nok: det dreier seg om langt mer. Det som er sagt er allerede et drama av klassisk natur, på det personlige og interpersonlige plan. I tillegg til det kommer det norske politiske drama; Treholt i spillet mellom den norske høyreside og venstreside i sin alminnelighet og DNAs høyreside og venstreside i særdeleshet. Og som om ikke det er nok: Norges reaksjon på Treholtsaken som en indikator på hvor Norge står i den mest dramatiske konflikt i verdenspolitikken: selve spillet mellom stormaktene. KGB og CIA direkte inn i den norske hverdag. Umiddelbar reaksjon dette er for meget for lille Norge. Hvordan i all verden kan landet håndtere en slik sak uten at personer, institusjoner fra lav til høy slår sprekker, overeksponerer seg på denne saken og viser sider som ikke kommer fram under normalt trykk og temperatur. Som vi alle vet har dette allerede skjedd. Forutsigelse: Norge vil leve med denne saken ut dette århundre og langt inn i neste, ikke fordi Treholt selv har likhetspunkter med Dreyfus, men fordi saken har en minst like stor dimensjon i et relativt begivenhetsfattig land. Den vil ulme, blusse opp, falle til ro, blusse opp igjen.

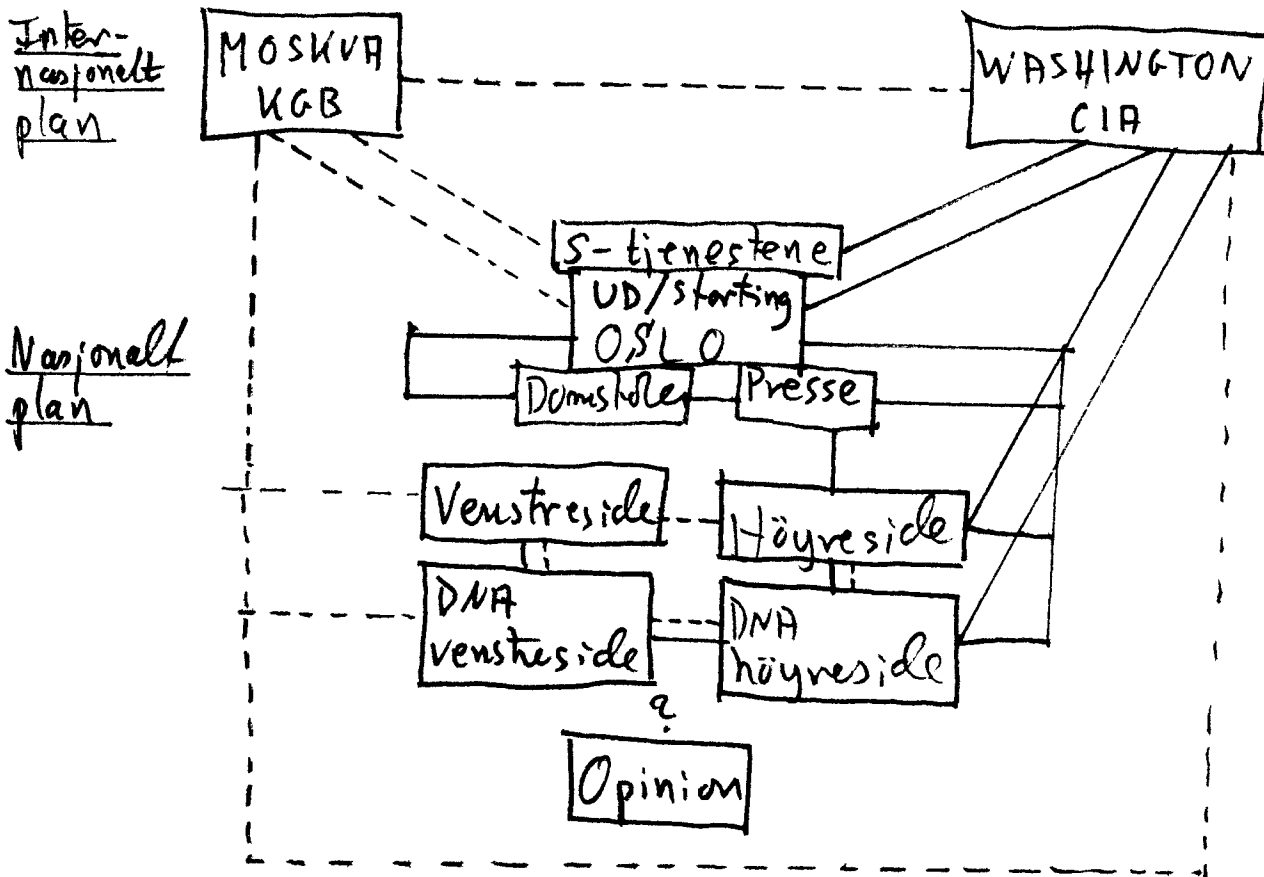
Mange av de som ennå vil bli rammet av den; langt fler de som alene med seg selv (og noen få andre) vet de har akseptert å frykte.

For å komme dramaets struktur nærmere inn på livet trenger vi ihvertfall en liste med de viktigste aktorene. Jeg innskrenker meg i første omgang til det nasjonale

har vært bringe til i Hlska.

og internasjonale planer holder det personlige og interpersonlige utenfor; i første omgang - senere kan man komme inn på mer personlige detaljer. Faktisk trenger jeg ikke en gang Treholt fordi det ikke på noen måte er opplagt at han er den sentrale aktør i betydningen at alt de andre har gjort er reactio i forhold til hans actio.

Så la oss innføre dramatis personae:

Vi lever i et spenningsfelt mellom supermaktene, og det offisielle Norge, "Oslo" har tatt parti, med støtte i opinionen. Diagrammet er skjevt, Norge lener vestover, sterkt, ikke som for eksempel Fin land hvor man måtte tegne et mer symmetrisk diagram.

Men betydelig mer interessant er asymmetrien innad i Norge. Mens hele høyresiden er sterkt USA-orientert, ikke bare det norske e. tablisement, med alt fra s-tjenestene via Utenriksdepartement og Stortingets flertall (for ikke å snakke om dets indre kjerne), domstolenes operatører (hvor man neppe finner mange som stiller vesentlige spørsmålstegn ved norsk utenrikspolitikk) majoriteten av pressen, praktisk talt alt i de "borgerlige partiene fram til DNAs høyreside, er venstresiden ikke Sovjet-orientert. anti-Washington betyr pro-Moskva a ulogisk, ubegavet, ignorert og onansinnert. Det

meget lenge siden man i Norge kunne finne mennesker med en innstilling overfor Sovjet
 ideologisk forblindet, like ukritisk, like årbødig underkastende i alle saker av betydning, like oppfinnsomt
 unnskyldende som det høyresiden oppviser overfor Washington. Jeg er ikke i tvil om

at vi ville hatt mange, mange fler hadde den norske regjering levd som flyktninger i Moskva og ikke i London/Washington under krigen -- men vi har den situasjonen vi har, ikke noen annen.

Og den er preget av at Washington, apparatet og høyresiden danner en god del sammenheng med høyresiden, den ikke har noe apparat, og splittet mellom DVA og de andre, og er skeptisk både overfor Washington og Moskva.

Hva er det så venstresiden står for hvis den ikke står for underkastelse under Sovjet? Det tredje standpunkt, naturligvis, sterk avstand fra supermaktspolitikken i øst og i vest, samtidig som man ønsker å holde kommunikasjonslinjene åpne i begge

retninger og nekter å fordele den politiske skyld i den internasjonale arena 100% på den ene og 0% på den andre. At dette fører til en masse naivitet og en viss draging mot den enkleste av alle alternative formler, med 50% skyld på den ene og 50% på den andre, og oppfinnsomhet i å finne symmetriske formler, er velkjent. Men det er noe slikt venstresiden står for. Og denne prinsipielt åpne holdningen innebærer i sine konsekvenser at venstresiden vil ha noe vennligere tolkninger av Moskva enn høyresiden, noe fiendligere

tolkninger av Washington (det er lettere) skepsis overfor store deler av USAs politikk (og ikke bare i Syd-Amerika slik DVA's høyreside av og til tillater seg) i NATO uten dermed nødvendigvis å ønske at Norge skal stå utenfor. Holdningen vil gi seg uttrykk i sterke reservasjoner; en utenrikspolitikk firt av venstresiden ville gjøre Norge til et fotarkland. Samtidig, og her er det av vestresidens store

intellektuelle dilemmaer, ønsker man at supermaktene skal ha et mer forsonlig forhold til hverandre, og at Norge kanskje kan spille en rolle. Standpunktet er problematisk fordi man samtidig har et meget negativt bilde av dem begge: hvorfor skal de plutselig være så velvillige ved et forhandlingsbord i Geneve når de begge er aggressive og egentlig fredelige bare misforstått, imperialistiske?

Det fjerde standpunkt, at begge supermakter egentlig er OK, har såvidt jeg vet meget få tilhengere. De må i tilfelle være godt skjult -- hvis man altså ikke regner med at det dukker opp som en naiv drøm i forbindelse med nedrustningsforhandlinger.

Men denne sans for fairness, evne og vilje til å høre begge parter; skepsis overfor alle som har gjort seg for store; kombinert med et håp om at de kanskje ikke er så ille allikevel og kan bringes til fornuft og overenskomst -- alt dette er ikke bare venstreside men også fundamentalt norsk. Det er neppe et majoritetsstandpunkt på Stortinget,

men antakelig en majoritetsholdning i opinionen, den synes å være motstander av store deler av Washingtons politikk, men samtidig ønsker at Norge fortsatt skal være i NATO - enholdning helt i overensstemmelse med det som er sagt foran om venstresiden. Med andre ord: den norske opinion er venstre vridd i denne forstand, men bare i denne. Og det er grunnen til at det norske etablissement hele tiden står overfor overraskelser, folkebevegelser, mot EEC, for atomfri sone, mot a-våpen, m.m.m. Overraskelsesmomentet ligger ikke i at de eksisterer, men hvor store de er, helt til de i likhet med Nei til EEC vinner en folkeavstemning, og i likhet med Nei til atomvåpen, på en stemme når greier å trengre inn i nasjonalforsamlingen.

Intet sted er dette så tydelig som i DNA. Kampen mellom høyreside og venstreside går midt gjennom DNA, ikke gjennom de borgerlige partiene, og i sannhet ikke gjennom SV. Og dette har en del klare, ganske konkrete konsekvenser.

For å holde dette spillet gående, for å oppfylle forplikt sene overfor den store allierte enten de kommer gjennom NATO eller ikke, må ting skjules for den norske opinion i sin alminnelighet, DNAs venstreside i særdeleshet, Stortinget i sin alminnelighet og DNA stortingsrepresentanter fra venstresiden ganske spesielt. Jeg nevner i fleng: spionasje i Finland/Sovjet; Omega-Corona, COB-avtalene, atomstrategien i U.S. i sin særdeleshet. Med jevne og ujevne mellomrom kommer løgnene, halv-løgnene og fortielsene fram i dagslyset og vekker forargelse, av og til en storm. Nordmenn er moralistiske, de liker ikke å bli løyet til. Land på kontinentet tar slikt som en selvfølge og går ut fra at det er det man har politikere for -- hvis man ikke liker å lyve får man drive med forskning, bli prest eller noe slikt. Hvis nå avsløringen kan oppfattes som et brudd på en taushetsplikt mobiliserer etablissementet rettsapparatet, fra riksrett til krigsrett, og som antydnet overfor: man kan stole på apparatet i det alt vesentlige, dets operatører er i det alt vesentlige ikke bare borgerlige, men fra Høyre, for hvem vestlighet ikke bare er et standpunkt, men naturens orden, slik det er, alltid har vært og fortsatt skal være, til Dovre faller.

Når dette ikke fører fram, og selv om han som har offentliggjort det som skulle vært

er - en Blindheim, en Johansen, en Gladitsch,

holdt hemmelig, bliddömt og straffet, er det allikevel uro. Partiet, ønsker regjeringsmakt, ofte, helst hele tiden - det er av den oppfatning at Norge er normalt bare med A-regjering. En gang var opprøret så sterkt at det førte til en splittelse som DNAs ledelse ennå nekter å bygge bro over gjennom valgsamarbeid - så sterke er følelsene: jeg tenker selvfølgelig på dannelsen av SF i 1961. Man ønsker ikke mer av det. Altså blir hovedstrategien forsoningen, forsøket på å hamre ut en plattform på landsmøter og andre steder som skal kunne samle floylene. Den typiske formel vil, selvfølgelig, prøve å forene vestlighet under USA med en mer forsonlig holdning til Sovjet, spesielt ved å ha nedrustningsforhandlinger først som betingelse for å godta nye spenningsøkende tiltak fra USA. Mesteren i slike formuleringer, uovertruffen, må være en som er tungt forankret i høyrefloven, med et øre for venstrefloven og en sterkt utviklet sans for hva som godtaes uten at det vil ha den minste konsekvens i praktisk politikk: nedrustningslinjen, det andre sporet. Mesteren har et navn. Navnet er Knut Frydenlund. Mesteren har en adjutant; adjutantens navn er Thorvald Støitenberg. Jeg vil ikke et øyeblikk betvile at de ønsker at en nedrustningslinje en dag skulle føre fram. Men de deler ikke vestresidens naive, nesten religiøse tro på en slik linje. Imotsetning til mange på venstresiden kjenner de spillets realiteter godt nok til å vite at det er et spill som vil føre utover litt kontrollert opprustning. Og de kjenner venstresiden godt nok til å vite at dette må de aldri si; de må late som de tror på nedrustningslinjen.

DNAs høyreledelse har maktet dette spillet i snart førti år, i krisetider ved å trekke på selve stormesteren, på Gerhardsen selv -- noe de har lært seg å være forsiktige med for han kan taes til inntekt for begge sider slik det hendte i NATO 1957 og i EF-kampen. Og min tese nå er selvfølgelig at de har vært alvorlig truet bare én gang: av Evensen-Treholt.

Et apparat i krise.

La oss først se på de fem ting som sto på spill for DNAs høyreflo, altså den gruppen i Norge som har styrt Norge i storparten av etterkrigstiden og stort sett har styrt landet vel, med unntak av sin ensidige utenrikspolitikk.

For det første kunne DNAs venstreflo mer enn å vinne resolusjoner på fagforeningskongresser og landsmøter; kjøre opp med sterke, politisk trenete personligheter, med betydelig ekspertise i ryggen, og den ganske solide popularitet til en mann som sikret enorme havarealer for Norge, Jens Evensen. Rent konkret ville dette ikke bare bety

Kanssmøtsh

nederlag for en linje, men personlig nederlag for personer som hadde båret denne linjen oppe gjennom slit og hardt arbeid, ikke minst mot sin egen opposisjon, i en menneskealder. Tanken på de mange avsløringer som fortsatt vil komme om løgner, halvløgner og fortieelse når den annen fløy får full adgang til arkivene har neppe vært oppmuntrende. Og det samme gjelder karrieremonstret: helt konkret ville kampen mellom Frydenlundlinjen og Evensen-linjen gi seg uttrykk i karriere for noen i AUF, UD-tjeneste med raske opprykk, statssekretærstillinger, og ikke for andre. *Tilstræbelighet mot å bryte seg inn på stortingsmenns kantone?* Og ikke bare for de unge i partiet, like fullt, mer, for de eldre som kanskje ikke hadde noe å falle tilbake på, ingen skipsrederposisjon eller konsulentstilling med ekstrainntekter fra norsk næringsliv. Det er slikt som gjør kampen hardere i et arbeiderparti, ikke bare det som alltid nevnes, *den* generasjons-*lange* spliden mellom kommunister og sosial-demokrater. Jeg gjentar: i dette spillet finnes ikke kommunister i noen hovedrolle, neppe i viktige biroller heller.

For det andre kunne et DNA med en utenrikspolitikk etter venstrefløyens linje rett og slett vinne, om ikke i et valg hvor de borgerlige ville kjøre på at Norge ikke bare var i drift, men allerede hadde søkt sovjetisk havn og ville kunne skremme velgere fra det tredje standpunkt over til det første - men innad i partiet. For å få borgfred måtte man kanskje gi etter for venstrefløyens krav om utenrikspolitikken, selvfølgelig ikke med Treholt som utenriksminister i første omgang - kanskje senere - men med Jens Evensen *sem* sterkt fryktet mulighet, ikke fordi han var inkompetent men fordi han var så opplagt mer kompetent enn noen høyrefløyen, for ikke å si hele den norske høyreside, kunne stille opp med. Hvor realistisk et slikt scenario var/er kan selvsagt diskuteres; det som neppe kan diskuteres er at den var fryktet av høyresiden i DNA slik bare den frykter som ser bade interesser og verdier truet samtidig. Og med UD i venstrefløyens hender ville Norge bli et fotnoteland, et medlem av en klubb som idag teller Danmark og Nederland til tross for sine konservative regjeringer, og New Zealand, et land somn befolkes av temmelig nøyaktig samme type mennesker som Norge. *Og høyrefløyen ville bli like marginal som venstrefløyen er idag om de enn forhatt ville ha storparten av apparatet på sin side.*

For det tredje ville dette kunne føre til et nederlag for USA i NATO, med stadig flere land på kollisjonskurs med NATO og Norge iblant dem, altså ikke Norge i meglerrolle,

men med Norge i konfrontasjonsrolle. Et nederlag for USA ville være et nederlag også for de som har stått last og brast med USA i alle faser i dette lands internasjonale politikk, i gode og onde dager, for å si det mildt. Dette betyr ikke bare at verdier ikke vinner fram og at interesser ikke kan tilfredsstilles for grupper i Norge, men også for USA -- og det er den USA-underdaniges oppgave å beskytte USA mot et slikt nederlag. Høyrefløyen i sin alminnelighet, og DNAs i særdeleshet, har venner i Washington, disse venner skal spares for slike nederlag administrert ikke bare av Norge, ikke bare av et annet politisk parti, men av de som i prinsippet står nærmest, en annen fløy i det samme politiske parti.

Handwritten: Hvordan møte de som med bred amerikansk aksent sier "I thought you had it all under control! How can you do this to me?"

Og for det fjerde: for de virkelig troende på høyrefløyen ville en utenrikspolitikk helt eller delvis styrt av venstrefløyen være en trussel ikke bare for DNAs høyefløyssikkerhet, ikke bare for NATOs sikkerhet, ikke bare for Washingtons sikkerhet, men for sikkerheten til de vestlige land i sin alminnelighet og Norge i særdeleshet.

Handwritten: Og for de femte, detaljer verste: tenk om de hadde rett! At det rett og slett ville gå bedre for Norge, i forhold til Sovjet, mellom øst og vest, innad hvis de fikk styre! For å si det mildt: det sto meget på spill. Det kan kanskje argumenteres med uterikministeren;

at Karl Evang i sin tid også ville vært en alternativ, men det er intet som tyder på at Evang var interessert i å bringe maktkampen i DNA over utenrikspolitikken fram til en såpass dramatisk konfrontasjon blant annet av den enkle grunn at han var helse- og sosialpolitiker, ikke utenrikspolitiker selv om han selvsagt var langt bedre informert og hadde bedre forståelse av hva som foregikk i verden enn noen av Norges utenriksministre, vel også bedre enn Evensen. Det bør også gjentas at dette var en

konkret trussel, i kjøtt og blod, med moter i selveste UD, med kurerer som brakte manuser fra UD til storting, med fortrolige dokumenter, boker som kom ut, med uklare taler osv. Alle palassrevoltens parafernalia var tilstede samtidig som gallupen omkring forhandlingsrunden viste mer enn tydelig at flertallet blant de som hadde gjort seg opp en mening var mot amerikansk/norsk politikk på dette punktet. Standpunktene var et faktum, argumenter bet ikke. Forhandlingsrunden kunne selvsagt bringes i havn ved å spille på Norge som parlamentokrati snarere enn demokrati - en folkeavstemning på

slike temaer ville regjeringen antakelig tap som de tapte i EF-saken. Men hva med Evensen (og hans hjelper Treholt) som selte opp på denne bølgen høsten 1982 og som kunne gjøre det som aldri hadde skjedd før: gi venstresiden et brohode dypt inne i selve apparatet?

Aksjonen mot Evensen.

Etttersom det var konkrete personer det dreiet seg om var vel metoden tilsvarende klar: å gå løs på personene. Evensen var selvsagt hovedpersonen så det åpne skytset måtte konsentreres om ham. Og det var to hovedlinjer i angrepene.

Den første gikk på gråsoneavtalen, det som vel for Evensen selv var en hjørnestein i det byggverket han ønsket å reise, i havrett, for Norge og for seg selv. Jeg tror han kommer til å oppnå alle tre, men det vil ta litt tid. Gråsoneavtalen, såvidt jeg kan forstå, er en konsesjon fra Sovjets side til Norge ut fra det synspunkt at området spiller større rolle for Norge enn for Sovjet, at Sovjet står på solidere grunn rettslig enn Norge blant annet fordi midtlinjeprinsippet fører til absurditeter i polområde og sektorprinsippet til absurditeter utenfor og dette er et polområde; og sist men ikke minst at Sovjet trodde at de kunne vinne goodwill ved en slik holdning. Der tok de i tilfelle grundig feil. Hverken de eller Evensen/Treholt kan ha tatt tilstrekkelig hensyn til en hovedregel i moralistiske menneskers politiske atferd: det er viktigere å ha rett enn å vinne noen kvadratkilometer; verdier er viktigere enn interesser. Evensen's forbrytelse nr.1 var gjennom sin handling å motbevise hele den hovedtese høyrefløyens verdensanskuelse er bygget på: at man ikke kan forhandle med Sovjet, at Sovjet vil presse på for å få alle fordelene, gir du lillefingeren tar han handa og mere til. Evensen kom hjem med et forhandlingsresultat så godt at Frydenlund ga uttrykk for det i et sterkt formelt brev til Treholt og andre: dere har fått et bedre forhandlingsresultat enn vi kunne ha håpet på! Men de mer ideologisk forankrede - og til dem hører ikke Frydenlund - han er mer pragmatikeren, som beskytter seg selv og sine venner skjonte med en gang hvor farlig dette var. Vant man fram her kunne man kanskje også vinne fram i andre kontroversielle spørsmål med Sovjet. Ikke alene ville dette være en trussel mot myten om det uforsonlige, alltid ekspansjonistiske Sovjet. Enda verre: Evensen ville framstå som den som fikk i stand et vendepunkt, altså ikke bare med de gale midlene - forsonlighet og imøtekommenhet og vilje til å behandle Sovjet som et naboland (en mer avslappet holdning over for Sovjet, som han selv hadde argumentert med i UD til stor forskrekkelse for de mer etablerte) - alt dette istedetfor forhandlinger ut fra styrke, med USA i ryggen. I tillegg til alt dette var det også den gale mannen, en som kom inn på den sentrale utenrikspolitiske arena, altså sikkerhetspolitikken, fra sidelinjen, fra havretten; ikke fra partiet, som han var et noe leerskt medlem av, og han hadde ikke lojalitetssettet for lang og tjener heller. Og så var han så flink. Og - millioner!

nettapp

Den andre gikk på personen Evensen selv. Evensens forbrytelse nr. 2 var at han ikke ^{var flink} bare ikke stilte sitt lys - et betydelig lys - under en skjeppe, men dertil nok kunne tolkes som om han stilte regjering og storting overfor et fait accompli i gråson saken. Det var take it, or leave it, det bedre kan dere ikke få det - underforstått, ingen andre kan få til noe bedre enn det jeg fikk til for dere. I hvilken grad Evensen virkelig sa noe slikt og i hvilken grad det ble funnet opportunt å tolke ham slik kan nok diskuteres. Men det som ikke kan diskuteres er at slik atferd - i Frankrike helt normal - ganske enkelt ikke går i Norge, i landet hvor nok noen er likere enn andre, men det er bare etter at de har spilt "jeg tror ikke jeg vet eller kan noe mer eller noe annet enn dere andre" spillet i for eksempel femti år. For norskheten er sjomannsstil, ^{trellspill,} og populisme/popularitet utilstrekkelig: x respekt for janteloven - i hvertfall på overflaten - er en nødvendig om ikke tilstrekkelig betingelse for karriere i apparatet.

Jeg skulle anta de greidde det: de tok knekken på Evensen, han ble spilt utover sidelinjen igjen. Hans karriere i utlandet er underordnet, det eneste som teller er hans posisjon "her hjemme". Dommerstillingen i Haag tjener kanskje som et plaster på såret for ham, og et plaster på såret for de som laget såret. Over til neste spørsmål: hva gjør man med Treholt.

Aksjonen mot Treholt.

Over alt det jeg nå kommer til å si kan det skrives med store bokstaver: MOTIVER ER IKKE BEVIS. Jeg har prøvd å godtgjøre hvor massivt, godt sammentømret hele høyrefløyens Norge kan sies å være. ^{Men det} var blitt ^{et} kraftig utfordret, av det helt konkrete person-paret Evensen-Treholt, båret av den bølgen som blant annet også produserte boken om usikkerhetspolitikken hvor Frydenlund/Stoltenberg ikke var med, fordi den var rettet mot dem og deres politikk. ^{Samtidig var det blitt} utgitt på DNAs eget forlag, på Kapteinbevegelse, Kvinnebevegelse. AUF. Primærnaringsene. Det intellektuelle. Tiden. Appararet var sterkt, motivene var sterke: altså, handling!

Her har Treholt hjulpet dem, ikke bare ved å opptre "konspirativt, rastlost og på Bjerke travbane", men ved å ha KGB-kontakter på høytt plan. Fa har sagt det sa kort og godt som Nils Petter Gleditsch: når man oppfører seg som om man er en ^{md} spion, man finne seg i at enkelte tror at man faktisk er det". Spørsmålet om han er det er fortsatt ikke bevist for medlemmene i det norske rettssamfunnet, altså for norske

borgere, for deg og meg. Det er ikke bevist hverken at han har overlevd militært sensitive hemmeligheter som kan skade rikets sikkerhet, eller at han har mottatt store summer penger fra KGB. Det som er bevist er det han selv har tilstått, eller omvendt: det han har tilstått er det som er bevist. La oss bare minne om ~~at om han har mottatt~~ ^{ikke}

av store mengder penger ^{se} beviser ~~dette heller~~ ikke at han har sagt eller overlevd noe som kan skade rikets sikkerhet. Det er bare et indisium, like lite som det at han ikke har mottatt ^{penger} ~~det~~ beviser at han ikke har skadet rikets sikkerhet - det er også bare et indisium. La oss holde tingene fra hverandre.

Det tema jeg nå skal utvikle videre er for såvidt allerede bygget inn i premissene. Treholt skulle rammes, her var det ^{nok} enighet i hele høyresidens apparat. Med tid og stund skal vi nok få høre om ganske mange møter som har vært meget konspirative - - antakelig foregår de fortsatt og vil fortsette så lenge denne saken varer, det vil si ihvertfall til dette århundres ende, antakelig langt inn i det neste. Med det tenker jeg ikke på Treholts strafferamme - han vil være ute lenge for det -- men på sakens betydning som en kreftsvulst i det norske rettssamfunn.

Her har vi da to hypoteser om motivet for å ta Treholt: at han var en trussel for rikets sikkerhet fordi han var en spion, og at han var en trussel for apparatets sikkerhet som del av et kompetent, troverdig alternativ hvor Evensen var hovedelementet. Det siste gir imidlertid ikke noe fengslingsgrunnlag ^{eller grunnlag for å ta Treholt i sin alminnelighet} i et rettssamfunn, et demokratisk samfunn hvor den politiske prosess forutsetter muligheten for skifte, til og med på ganske viktige punkter, bare det foregår innenfor lovens ramme. Altså må Treholt presses inn i spionrammen. Så det blir da det store spørsmål om vi skal slite med i dager og uker, måneder og år: var Arne Treholt en spion, eller ble han provosert inn i spionliknende handlinger? Problemstillingen er ikke bare: er han skyldig eller uskyldig i henhold til straffelovens paragrafer 90, 91 og 94 og omliggende paragrafer i lovverket. Det er to problemstillinger i tillegg til dette: Hvis han er uskyldig i henhold til rimelige tolkninger av disse paragrafer ne er det da andre deler av det norske lovverk han har forbrudt seg mot - uskyldig i henhold til et sett paragrafer impliserer ikke gene-

rell uskyld. Og: hvis han er uskyldig i henhold til rimelige tolkninger av de paragrafer han er tiltalt og dømt etter, hva blir da den rettslige situasjon til det apparat som har anklaget ham og dømt ham. Med andre ord: Treholt-saken slik vi hittil kjenner den har to meget viktige saker i sitt kjølvann: én sak mot Treholt, antakelig for hans grove brudd på det regelverk som gjelder for offentlige tjenestemenn i sin alminnelighet og embetsmenn i særdeleshet - jeg tenker altså ikke på den perioden da han var politiker, ^{(og muligens også for skattesvik). I et dømmesak er en feneformann en fener; kanskje ikke privat uttalelse politisk.} Og den andre er den mistanke som hviler på store deler av høyresiden for å ha lagt opp til en provokasjon, en mistanke det selvsagt også er i deres interesse å bli rensket for ettersom den forbrytelse de kan mistenkes for å ha begått er minst like alvorlig som den har de har følt seg berettiget til å anklage Treholt for.

Treholt-dramats tre hovedhypoteser.

Av disse tre hypoteser er Treholts forgøvelser overfor regelverket for offentlige tjenestemenn ^(§§ 121 og 324, med en strafferamme på 3 år) den minst interessante: det forekommer meg forholdsvis opplagt at han her er skyldig, og det forbløffer meg at hverken første eller annen generasjon av Treholts for svarere ikke har begjært ham tiltalt etter disse paragrafene istedetfor å begjære ham kjent uskyldig - en påstand som faller på sin egen urimelighet og dermed kaster et ritualismens skjar over hele rettsprosessen. La oss kalle de to hypotesene spion-hypotesen og provokasjonshypotesen og for vi går videre merke oss et fundamentalt poeng i denne forbindelse: de er logisk uavhengig av hverandre. Begge kan være sanne, begge kan være falske, en kan være sann, den annen falsk. Det er derfor det er så viktig å se på begge samtidig.

Imidlertid er det en viktig asymmetri mellom dem. Hvis Treholt-dommen blir opprettet, stadfestet av Høyesterett bortsett fra detaljer, vil spionhypotesens bekreftelse bli oppfattet som en avkreftelse av provokasjonshypotesen. Som middel kanskje tvilsom, slik professor Espersen har hevdet, men helliget av hensikten som i sin tur legitimeres gjennom at dommen stadfestes. Det hele vil i høyden føre til litt debatt i pressen, litt mer i fagpressen, og så dø hen. Men dersom man av en eller annen grunn skulle få bevist provokasjons-hypotesen ville dette neppe være frifinnende for Treholt. "En åpen hønsegård er ikke nok til å frifinne reven" har vi latt oss belære av en av apparat-

12
ets funksjonærer. Man mistenker en mann for usedelighet overfor unge piker og slipper ham inn på en pensjonatsskole sent på kvelden for å teste ham, og får mistanken bekreftet. *Man ventet til utdøden er begått - da, og først da, blir han arrestert.*

Man har mistanke om at ikke alle jurister er hundre prosent ærlige og legger igjen noen ~~hunder~~ ^{tusen} lapper i dommernes kafferom. spesielt under omstendigheter hvor en dommer kan bli testet alene, tilsynelatende trygg for ikke å bli oppdaget, og man får mistanken bekreftet. Hva har man bevist? At mennesker er svake, som om man ikke visst det fra før av. Noen er svakere enn andre; under spesielt provoserende - det vil si lokkende og tilsynelatende trygge - forhold er vi kanskje alle temmelig svake. Det er under normale forhold vi skal fungere, det er under normale forhold vi skal prøves. *Selv om den hypotetiske dommer i eksemplet ovenfor foran bør derfor betraktes med mildhet.*

Men vi vet alle at disse argumentene ikke gjelder i denne saken. Lovbruddet tilskrives en så stor alvorlighetsgrad at alle nordmenn, og spesielt tjenestemenn, ikke skal falle for fristelsen ~~uansett~~ hvordan provokasjonen er lagt opp. Og jeg er langt på vei enig i det resonnementet, i dette tilfellet. På den annen side anser jeg det for ytterst tvilsomt om det skal være apparatets oppgave å arrangere situasjoner som kan virke provoserende, for dermed å fange mennesker - hvis det er deres oppgave vil de få meget å gjøre og ganske mange å fange, ikke minst blant sine egne fordi det antakelig er en korrelasjon mellom det moralske forfall som allerede kommer til syne gjennom provokasjonen og det som manifesteres i lovbruddet. De store provokasjoner krever imidlertid et stort apparat, og det er det pr definisjon bare ^{apparatet} selv som har.

Det at han ble provosert, jeg tenker altså på utkommanderingen som elev ved Forsvarets Høyskole, *ellersom det altså skjedde med UAs NATO-kontor* forhindrer selvsagt ikke at han kan ha vært spion uten å ha fått denne sjansen til å overlevere dokumenter, som for eksempel en norsk ambassadørs vurdering av Sovjet, som han bare kunne få gjennom adgangen til dem på FH. Og han kan ha vært ~~provosert~~ uten å ha vært spion ^{for} eller under provokasjonen, frem til han ble arrestert.

Det hele kompliseres nå atskillig hvis man også trekker skillet mellom subjektiv

og objektiv skyld inn i bildet. Treholt kan ha vært objektiv skyldig men ha vært i rettsvillfarelse, ha vært av den oppfatning at grensen for det som skader rikets sikkerhet går på et helt annet sted, og/eller vært av den oppfatning at han gagnar riket, som brobygger, somn "spion for fred" eller hva det måtte være. Tilsvarende kan provokatørene ha vært av den helt oppriktige overbevisning at Treholt er en spion og at det eneste som mangler er et fellende bevis; at de arbeider med dette for øye ikke for å skade en plagsom opposisjon, men for å beskytte rikets sikkerhet. Vi får alt så ganske mange muligheter: Treholt objektivt og subjektivt skyldig eller uskyldig i spionasje; apparatet objektivt og subjektivt skyldig eller uskyldig i å bruke en spionasjemistanke politisk. Tilsammen 16 muligheter - leseren kan more seg med å tegne dem opp og vurdere dem.

La meg nå si hva jeg selv tror, på det nåværende tidspunkt, med den innsikt jeg mener å ha i sakens mange aktører hvorav Treholt bare er én - de andre står på diagrammet og de spiller alle med på en eller annen måte. Stor naivitet kreves for å se på vår rettsstat som et system som intet gjør for de får mistanke om at lovbrudd begås. Apparatet har sine motiver, og de går langt utover nøytralisering av opposisjon.

For å nevne noen:

- Washington kan ønske å diskreditere et norsk apparat som stort sett har vært lydige men som ihvertfall har ønsket å diskutere muligheten av en atomfri sone.
- CIA kan ønske å bekrefte sin overmyndighet over de "alliertes" sikkerhetstjenester, evt stramme dem opp, ved å påpeke hva som foregår for deres øyne
- norske s-tjenester, som hyppig paperakt, trenger en sak som kan rettferdiggjøre dem, øke deres bevilgninger, gi dem litt heltestatus etter en rekke feilskjær og åpenbare forvekslinger mellom spionasje til fordel for Sovjet og forsøk på å skape mer åpenhet i norsk debatt.
- pressen trenger en sensasjon i en vanskelig tid og har fått det. Mye tyder på at de vil kunne trekke på denne saken noen år til, ikke bare som hittil nærmere to år -- det kommer til å komme meget enna.
- opinionen har også krav på underholdning, og få ting har kommet opp mot Treholt-saken i så henseende.
- og apparatet, inkludert rettsapparatet, har selvfølgelig det behov som Durkheim påpekte

for lenge siden: innskjerpe regelverket ved å bruke det, men for å bruke det må man ha et konkret tilfelle.

Spion-hypotesen: Anklagen mot Treholt.

Jeg tror altså følgende:

- Treholt har falt for fristelsen til å gå langt utover det en tjenestemann skal gjøre, uautorisert og konspirativt, ved å ha kontakt med KGB. Han har gjort dette av en rekke grunner som jeg tror kan oppsummeres meget enkelt:

- * penger - hans livsstil er forenlig med et ganske stort pengebehov
- * spenning - han har fortsatt noe av det handlingsmønsteret som var ^{mer} legitimt da han var politiker under Evensen inn i perioden da han bare var tjenestemann i UD
- * politikk - han ønsket å spille en rolle som formidler av standpunkter, som brobygger, overutenriksminister, antakelig i noen grad for å virke beroligende på russerne.

Inntil jeg ser bevis for det motsatte, og det har jeg hittil ikke sett, følger jeg altså den gamle regel og anser ham som uskyldig i anklagen for spionasje. Motivene ovenfor er fullstendig tilstrekkelige for å beskrive det han har gjort, de er i overensstemmelse med alt han selv har tilstått og alt som er kommet fram i åpen rett. At dette var viktig for KGB sier seg selv: selvfølgelig ønsket de en intelligent og innsiktsfull partner i sine diskusjoner, selvfølgelig håpet de at han med tid og stund kunne bli en virkelig spion som kunne utlevere virkelige hemmeligheter, og selvfølgelig gjorde de sitt beste for å oppnå akkurat dette. Deres klare motiv er imidlertid intet bevis for at de hadde suksess i alt dette - hvis man skulle godta en slik regel er det ikke få norske politikere og andre som kunne anklages for å ha hatt uautoriserte samtaler med russerne som ganske sikkert var KGB-offiserer - for eksempel undertegnede.

Mot dette kan det særinnvendes at Treholt ikke har maktet å sannsynliggjøre noen alternativ hypotese til spion-hypotesen, og at i fravær av bekreftet alternativ hypotese blir man stående med spionhypotesen. Argumentet er falsk fordi man opererer med et altfor snevert hypoteseunivers, og utvalget er bestemt av den ^{meget} snevre politiske og sosiale horisont som man vel dessverre må tiltro store deler av apparatet i et land som Norge.

Je jg skulle sale des anta at folgende utsagn er riktig, og de er viktige for hele saken:

** For mange i apparatet er det at en person har politiske samtaler med KGB vitende om at det er med KGB, og får penger i seg selv tilstrekkelig; mer bevis trenges ikke

for at han er spion/ har skadet rikets sikkerhet. *Røsten er rovine - intet At dette samtidig garanterer ham menneske Uen ha noe annet motiv for å være ha kontakt med KGB. spennig er en selvfølge. han er redd for a bli oppdaget. Han tildeles spionrollen.*

** For atskillig færre i apparatet finnes det muligens en annen forklaring som er forenlig med penger/spenning/politiske samtaler syndromet: Treholt er subjektivt en brobygger, en spion for fred - enten han naivt har latt seg bruke eller ikke. Men av en slik person krever man en del klare karaktertrekk: han skal ikke ønske penger; tvert imot, han skal vare en idealist med en livsstil meget forskjellig fra Treholts i sin alminnelighet og hans klår i særdeleshet. I tillegg til det vil det kreves av brobyggeren at han bygger bro i begge ender, ikke bare fortelle KGB og Irak om ting i vest, men også vice versa. *Han søkes nå presset inn i en idealistrolle.*

Det er ingen tvil om at Treholt ikke passer til den andre, alternative rolle-modellen. *heller.* Men det beviser selvsagt ikke at den første rollemodellen er korrekt - det beviser bare en ting: *rolle-repertoar og i det norske samfunn* begrenset menneskelig erfaring og kanskje også fantasi, for ikke å snakke om kontakt med folk litt forskjellig fra dem selv. *Det er naturligvis Enten "spion" eller "idealist", eller "vanlig nordmann" - flere muligheter finnes ikke.* Det gjelder sikkert også den andre veien, at venstresiden vil ha vanskelig for a rekke utover sine egne stereotypier nar det gjelder menneskeroller og repertoarer på høyresiden. Problemet er bare at her er det høyresiden - i politi, påtalemyndighet, fagdommer, legdommer - som sitter til doms over venstresiden, ikke omvendt. Så det motsatte problemet kan vi kanskje komme tilbake til en annen gang.

Men hva med brobyggingen i begge ender? Vanskeligheten med det argumentet, i likhet med det temmelig naive argumentet at Treholt skulle ha opplyst i det åpne som oss andre, er at det ikke tar hele situasjonen i betraktning, men trykker på Treholt en rollemodell som nok passer for noen - for eksempel meg selv - men ikke dermed for alle - uten at det beviser at de er spioner. Hvem skulle Treholt rapportere til? Evensen

var ikke lenger i posisjon. Skulle han rapportert til Frydenlund? For det første visste ^{Treholt} han utmerket godt at det han gjorde var uautorisert, for det annet visste han utmerket godt at han og Frydenlund var fundamentalt uenige. Hvordan skulle Frydenlund kunne bruke informasjon om mulighet overfor russerne, en Frydenlund så trygt forankret i apparatet, en Frydenlund som stort sett ser verden gjennom amerikanske øyne, litt i likhet med sin mentor Kissinger? Skulle Treholt rapportere til vår navarende utenriksminister? Som ikke trenger noen mentor for å ha et sterkt høyrevridd syn? Personlig skulle jeg anta at den eneste norske utenriksminister han hadde kunnet rapportere til var Jon Lyng, ^{og selv da} altså faren til en i de første forsvarerkullet.

Om sine samtaler med Titov, om USA under Reagan, om Sovjet i Afghanistan, om

Så hvem rapporterte han til, da? Svaret ligger snubblende nær: til seg selv. Treholt trodde antakelig at han hadde en fremtid i norsk utenrikspolitikk, eller i verdenspolitikken generelt og at han hadde en plikt overfor sin fremtidige mulige rolle til å være best mulig informert. Hans jobb fra 9-4 ga ham alt han kunne ønske om den vestlige side; altså ble det den østlige side fra 4-9 -- den tredje verden har vel egentlig aldri stått sterkt i hans interessefelt.

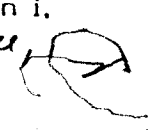
^{Så} Antakelig tror han fortsatt han har en fremtid. La meg si: jeg tror han har rett, i det minste som fremragende forfatter og kommanderende fensselsreformator. Men kunne han ikke ha publisert det han lærte? Jeg går altså nå hele tiden

ut fra at samtalerne ikke var énveis men toveis, og har fått dette bekreftet av Treholt selv - noe som selvsagt ikke er noe bevis (vi får vente til vi får CIAs, eller enda bedre, NSAs båndopptak, ^{av samtalerne} utlevert). Han kunne ha handlet åpent. Selvsagt kunne han det, og ha ødelagt kontakten for alltid, og samtidig utsatt seg selv for nettopp det han er blitt utsatt for. Men det er et viktigere argument: troverdigheten av noe av det

han sa til russerne og som muligens kan ha virket beroligende ville forsvinne det øyeblikk han gjorde kontakten offentlig. I diplomatiets natur spiller det eksklusive en enorm rolle: jeg vet noe som andre ikke vet. Åpenhet ødelegger spillet.

Fra en rekke hold har jeg fått bekreftet at Treholt i lagmannsretten aldri fikk noen virkelig sjanse til å fortelle hva som egentlig hendte på møtene - i hans versjon, som man da kan stille seg mer eller mindre skeptisk til. ^(som også hans forsvarer ble) Han ble avbrutt slike opplysninger eller utredninger ble betraktet som saken utenforliggende. Aktor var så foreløst i sin meget begrensede rollemodell som han skulle presse Treholt, inn i, spionasje, først ut fra utpresningsmodellen, så pengegriskhetsmodellen.

Indre sovjetiske forhold.

på bakgrunn av politiopplysninger og "bevis" hvis karakter vi altså nå muligens skal få belyst. Jeg sier "muligens" for her står det så me get på spill for hele det norske apparat at det nesten ville være umenneskelig å kreve av dem at de skal komme til bunns. Hvem i politiet skal etterforske selve elite-politiet, Overvåkingspolitiet, politiet over alt annet politi? Hvem har ekspertisen, hvem har motivasjonen - CIA har ekspertise men neppe motiv, venstresiden inkludert meg selv nok motivet, men neppe ekspertisen.

Selvfølgelig finnes det ekspertise, spørsmålet er ikke deres faglige kompetanse, men om de vil få adgang til materiale. Og dommerne hørte ikke på mer enn noe under det minimum deres rolle skulle tilsi, med avbrytelser, ironi og alle de vanlige symptomer ikke bare på intens motvilje mot den tiltalte, men at man gikk ut fra at alt hans sa som ikke passet inn i deres modell av ham nødvendigvis var løgn, i beste fall utenom-
snakk for å avlede oppmerksomheten ^{fra} aktors blendende analyse og dommernes faglige, ^{riktige} spørsmål.

Såvidt Treholt. Det vi vet fra åpen rett leverer ikke premisser for den sterke domskonklusjon; det vi etterhvert får vite fra lukket rett-av hvilken man ville kreve at de manglende premisser skulle vært presentert synes ikke å endre dette bildet av utilstrekkelige premisser. Det kan være at apparatet har rett i at dette rett og slett skyldes at de ikke kan legge fram alle premissene, av de vanlige tre grunner:

- materialet er for sensitivt, offentliggjøring av hva Treholt faktisk ga/sa til russerne vil i seg selv skade rikets sikkerhet
- offentlig framføring av de viktigste vitnene, politiet selv, vil gjøre deres identitet kjent slik at de ikke lenger kan brukes til slikt arbeid;
- offentliggjøring av de metodene politiet brukte for å finne ut at og hva Treholt overleverte til russerne vil gjøre det umulig å bruke disse metodene senere.

Jeg respekterer alle tre argumenter, men det er meget lett å komme utenom dem dersom man ønsker det. Og man bør ønske det: å bevare Norge som rettsstat er atskillig viktigere enn de små problemene disse argumentene er bygget rundt.

For å begynne med det første: ingen vil kreve framlegging for offentligheten av alle de dokumenter Treholt har overlevert - neppe så mange - eller kunne ha overlevert

- svært mange. Det man ønsker å vite for å kunne gjøre seg opp en mening er noe mer enn det som er kommet fram i dommen om typen opplysninger - dommen gir allerede holdepunkter, men ikke nok. For å ta et eksempel, ikke fra dommen: regjeringens hovedkvarter i tilfelle krig. Man trenger ikke setningen "Treholt sa til KGB at i tilfelle krig vil regjeringen etablere sitt hovedkvarter i X"; det eneste man trenger er denne setningen uten nevnelse av X. Det er det generelle, ikke det spesifikke som er av interesse. Men det må ikke være så generelt at både farlig og ufarlig kan dekke seg under beskrivelsen - dommen er full av slike dobbeltheter, som også kan være tilsiktet.

Hva det andre argumentet angår er svaret svært enkelt: politifolkene stå fram, også de utenlandske blant annet slik at vi vet hvor mange det er av hvert slag. la dem vitne offentlig så langt det rekker etter punkt 1 foran, og la dem så få gå av med pensjon, eventuelt over i annen virksomhet. Det vil kreve litt penger å trene opp nye; et lite belop å ofre på rettsstatens alter hvis man tar det med rettsstat alvorlig og ikke ønsker å forsvare apparatet med metoder som ligger nærmere det systemet hele vår utenrikspolitikk går ut på at vi skal forsvare oss mot.

Det tredje argumentet er i samme klasse: offentliggjør metodene, finn på noen andre neste gang. Her vil jeg spørre si at apparatet har gått for langt i sin iver etter å offentliggjøre, eller lekke til vennlige journalister. Bruken av barnevogn og varebil er triviell; det er unødvendige opplysninger. Langt viktigere er det at bildene ikke har noen bevisverdi utover det at Treholt er lokalisert i tid og rom sammen med visse mennesker. Brukes metodenes tilsynelatende smartheit for å dekke over det magre resultat? Et lydbåndopptak av samtaler, et fotografi av overrekkelse med detaljsharphet ville vært interessant og kunne til og med muligens være et bevis - avhengig av innhold. Hadde de hatt det ville det vært unødvendig å si for meg om metodene, spesielt hvis uhildete eksperter kunne bekrefte at det ihvertfall ikke forelå åpenbar manipulering med materialet. Og Treholt ville antakelig ha tilstått.

Men gjør jeg det ikke nå for lett for spionen og for vanskelig for politiet? Ville det ikke nå bli helt umulig å bevise noe i spionsaker, og er ikke det grunnen til at

man her har et hull i rettsstaten: man kan også en dom på grunnlag av indisier, tvilen kommer ikke tiltalte til gode; tiltalte må bevise sin uskyld snarere enn å få sin skyld bevist, og han dømmes av en utvidet meddomsrett og blir dermed fratatt den beskyttelse som kan ligge i en jury som ikke så lett blir manipulert av fagdommerne. Kort oppsummert: Treholt-saken gir oss inntrykk av at den som er anklaget for spionasje allerede er halvt dømt - en situasjon helt i uoverensstemmelse med det man ventet seg av en rettsstat.

Og her er det man da kommer inn på et ubehagelig område: likheten mellom Treholt-saken og Moskva-prosessene. Det er meget lett å peke på ulikheter, den viktigste er at Treholt ikke er blitt skutt (dog skal det minnes om nordmenn, til og med redaktører, som har funnet det lett å snakke om innføring av dødsstraff med tydelig referanse til Treholt-saken -- så små krav stiller altså den ideologisk forblindete til rettssikkerheten. Og den mest viktigste er at jeg utroligst ikke si og skrive det jeg gjør. For meg har en Moskva-prosess fire viktige kjennetegn:

- en rettslig prosess brukes til å eliminere farlige politiske motstandere;
- retten er fiendtlig sammensatt ideologisk;
- den anklagede har ingen sjanse til å få saken belyst i sin helhet fra sin synsvinkel; men må føre saken på rettens, det vil si motstanderens premisser;
- tilståelsene er et kunstprodukt av forhørs-situasjonen, av og til et resultat av samarbeid mellom den anklagede og forhørslederen (Koestler, Darkness at Noon).

Det siste punktet har vi etter mitt skjønn fått godt belyst av Treholt selv i sin analyse av sitt forhold til sin forhørsleder, den nå beryktede Tofte, mannen med instruks-boken fra FBI Academy. En klientperson med andre ord, en brikke i stormaktspillet. Etersom aller forhørene naturligvis er tatt opp på band er det å håpe at han vil anlegge sak mot Treholt snarest mulig så vi kan få forholdet ikke bare belyst, men også belagt.

Et lite tips fra min side: Tofte blir nok en betydelig større taper i denne sak enn Treholt. Og i mellomtiden har Norge fått en forfatter av format, ALENE står etter mitt skjønn over Hamsuns på gjengrodde stier, om den enn ikke nær opp til den ytterste profesjonelle Koestler i Darkness at Noon, Kanskje skyldes dette at Koestler har mer og selv om det manus jeg selv leste hadde noe høyere litterær kvalitet. Kanskje skyldes dette at Koestler har mer distanse enn Treholt, samtidig som Treholt nok har mer presens enn den aldrende Hamsun.

Toftes innlevelsessevne synes imidlertid ikke å være større enn Langfeldts. Rubasjov og hans anklagere ^(Ivanov og Kethin) derimot, forsto hverandre til fullkommenhet; det var bare at anklagerne hadde makten, Rubasjov ikke. Moraliserende er de alle, som i dommens berømte utsagn om Treholt: "En høytstående politiker som svikter den tillit som er vist ham, ved å kompromittere hemmelige opplysninger han er betrodd, utøver svik mot oss alle". Sterke

ord, men de sies dempet - stemmen er hverken Freisslers eller Visjinskis. Til fross for at Norges rikssadvokat ^{Magnar Flornes var på NATOs viktigste industriforings-} skide: NATO eller i Nato, hvor den "sakkyndige" den intellektuelle lett veiter Bjørn Egge - var nestkommanderende for hovedsiden.

Når det gjelder det tredje og annet punkt ovenfor synes det også utvilsomt at Moskva-prosessenes grunntrekk kan finnes igen i Eidsivating lagmannsrett. I Treholts neste bok vil vi kanskje få nettopp dette ytterligere belyst: ^{hvis ikke apparatet fratar og det kunstre rish, må fortrelle med film om saken og teaterstykker - her er skuff!} ham ytringsfriheten etter å ha smakt dens frukter i første bok. Men det første punktet er det viktigste og minst trivielle: det er selve provokasjonshypotesen. La oss se nærmere på den.

Provokasjonshypotesen: Anklagene mot apparatet.

Jeg tror altså følgende:

- Apparatet har falt for fristelsen til å gå langt utover det et apparat i en resttstat skal gjøre, konspirativt men neppe uautorisert, å skape en kunstig situasjon for Treholt som kunne brukes som grunnlag for å arrestere og eventuelt domfelle ham - eller ihvertfall å uskadeliggjøre ham gjennom tiltalen alene. Motivene kan oppsummeres enkelt:
- * truslen fra DNAs venstrefloy mot DNAs høyrefloy
- * truslen fra en venstreside ledet av DNAs vestrefloy mot hele den norske høyreside
- * truslen om Norge som et fremtidig "fotnoteland"
- * truslen mot den store allierte, mot USA

Det tok altså apparatet nesten femten år før de syntes de hadde materiale nok til å gå til arrestasjon, og det er først og fremst materialet fra den kunstig frambrakte situasjonen, Treholts opphold ved Forsvarets Hoyskole, som veier tungt i domspremissene. Og der har vi selvfølgelig et punkt så svakt at regjeringer kan falle på mindre. En ting er det rettslig tvilsomme i provokasjonen, noe annet er det sikkerhetsmessig tvilsomme. De to utsagnene:

- det Treholt fikk av opplysninger under oppholdet på FH og overleverte til russerne kvalifiserer til lovens strengeste straff og skadevirkningen er flere forsvarsbudsjetter,
- skadevirkningen er ikke så stor at regjering(e) kan trekkes til ansvar

kan vanskelig være sanne samtidig. Forsøket på å oppheve motsetningen mellom dem ved å hevde at skade måtte begås for å hindre enda større skade, og at enda større skade var sannsynlig fordi Treholt kunne bli utenriksminister, er interessant, men holder ikke for nærmere analyse.

Problemet er ikke om Treholt kunne bli utenriksminister eller ikke. Han kunne ihvertfall blitt statssekretar i UD, og hevder selv han ble tilbudt stillingen av Frydenlund i 1979. La oss anta dette er korrekt. En rimelig tolkning, akkurat som tolkingen av Frydenlunds velkomstnotat til Treholt mfl. da de kom tilbake til Fornebu etter gråsoneavtalen, er selvfølgelig at Frydenlund som så mange andre var oppriktig imponert over Treholt og ønsket ham på sin side, i sin stab snarere enn i nærheten av Evensen og opposisjonen i partiet - "if you can't beat 'em join 'em, or ask 'em to join you!" Det er også lett å tenke seg en scenario som kunne plassert både Evensen og Treholt i posisjon: Willochs regjering faller på sitt kabinetts spørsmål i forbindelse med atomvåpenproblematikken. Saken minner om EF-saken. Regjeringsmakten går til Arbeiderpartiet men ikke til en hvilken som helst del av partiet, ikke for å fore Willochs politikk med sosialdemokratisk dobbelthet. DNA-regjeringen kan være ^{uforandret} konvensjonen på mange punkter. Men utenriksministeren kan ikke hete Knut Frydenlund. Og forsvarsministeren kan ikke hete Thorvald Stoltenberg. Paret Evensen-Treholt ville neppe være uvillige. Og de ville vært med på å skape Norges-historie; sammen med tilsvarende regjeringer i andre land i Vest-Europa og Stillehavet kanskje verdenshistorie. Og ifølge venstresiden minsket mulighetene for krig betraktelig. Med andre ord: Willochs hypotese om Treholt som utenriksminister er ikke så urimelig; det urimelige er Gro Harlem Brundtlands benektelse av den dynamiske spenning i hennes eget parti. Og når Willoch antyder at angsten for at Treholt kunne bli utenriksminister var et viktig element, er det all mulig grunn til å tro ham. ^{Men langt viktigere er hypotesen om Evensen som utenriksminister.}

Men det er ikke der poenget ligger. Selvsagt er det riktig at man av og til må godta et onde for å kunne avverge et større onde, hele nødverge-teorien i jussen er jo nettopp basert på dette, og det finnes en lang etisk tradisjon i samme retning. Men man stiller som regel visse krav for at bruken av nødverge skal være berettiget: det må være et rimelig forhold mellom det onde man bruker og det man skal forhindre, det

må være en rimelig grunn til å tro at det ene ondet virkelig vil drive vekk det andre; og endelig må det ondet man benytter ikke være for stort. ~~Det synes rimelig å tro~~ *Antakelig kan man si*
 at apparatet fulgte de to første reglene: fra deres synspunkt kunne vel en ~~Treholt~~ *Evensen* ~~som utenriksminister~~ *med Treholt som statssekretær* ikke bare ha åpnet for hemmeligheter men ha åpnet hele landet for Sovjet; og de fikk jo arrestert ham og dermed satt en stopper for hva det enn var han drev med. Problemet er det tredje kravet.

Hvis det virkelig er sant at (a) Treholt ga disse opplysningene videre og (b) de hadde slike enorme skadevirkninger ("*Bull-Hausees bemerkning - vel overvejet eller ikke-om flere forsvarsbudsjetter*"), da er det ihvertfall helt klart at de som autoriserte provokasjonen er medskyldige ettersom de var en nødvendig om enn ikke tilstrekkelig betingelse for at dette (hypotetiske) onde ble en realitet. De kan hevde at de handlet i nødverge, på landets vegne. Men det samme kan Treholt hevde, han kan også si at alt han gjorde var nødverge og nettopp på landets vegne. Selv om de første kan si at de var autorisert av en noe større og noe mer autoritativ krets enn Treholt som bare var autorisert av seg selv - de andre var vel en krets på fem-ti personer - så står de mer likt hva subjektiv skyld angår. Ingen av dem hadde som primær hensikt at Sovjet fikk viktige opplysninger, det var bare en uheldig bivirkning av noe som var langt viktigere.

Hva den objektive skyld angår kan apparatet kanskje være fristet til å si at den ikke var så stor allikevel i lys av hva Treholt faktisk overleverte - forutsatt at man blir enig om hva det er. Men de kan ikke både redusere betydningen av den samme informasjonsmengden for seg selv som nødvendig faktor og øke den for Treholt som nødvendig faktor. Heller ikke kan de dekke seg bak at Treholt faktisk fikk vite meget mer i sin betrodde posisjon på FH enn noen ville hevde at han overleverte: ettersom de trodde han var en spion måtte de i prinsippet være forberedt på muligheten av at han overleverte absolutt alt hvis han kunne klare det. Altså har apparatet i prinsippet lagt forholdene til rette, subjektivt fordi de trodde han var spion eller ihvertfall regnet med muligheten, for utlevering av alt det *norske* militære og sivile ledere trenger vite for å koordinere totalforsvaret i tilfelle av en krig. Det virker helt utrolig at et lands ansvarlige ledelse kan finne noen hensikt som helliger et så drastisk middel. Men konklus-

sjonen er klar nok, med mindre vi skal bli fortalt at Forsvarets Høyskole allikevel ikke er så viktig. Og da vil motargumentet selvsagt bli: aha, altså kan det ikke ha vært så viktig det Treholt fortalte allikevel - - Det skulle vel ikke vise seg at den gamle mistanken er berettiget; at den viktigste hemmeligheten er at de egentlig ikke har noen slike hemmeligheter. Uvinn det for eksempel hende at den norske Sovjet-ambassadørens fredsagenter er både bandet og -pinkis- elementet? Kunne de ikke ha tatt Treholt med andre midler hvis man var så overbevist om at han var en spion, og dermed ikke satt rikets sikkerhet på spill gjennom den metodikken som ble anvendt? Svaret er antakelig at man ^{var} så forblindet i sin angst for Treholt som utenriksminister at rasjonaliteten ble nedsatt; angsten for at hemmeligheter ikke skulle komme russerne til gode kan jo umulig ha dominert. I det, ellers ville man ikke latt ham reise til Helsinki. Her er det ganske enkelt en motsigelse større og for landet farligere enn noe av det man hittil har greidd - i åpen rett - å få på Treholt. Jeg en gransking kommission som eventuelt kunne ende med skulle anta at det eneste adekvate svar ville være riksrett. Og at den eneste grunnen til at vi ikke får det er at anklager og anklaget faller sammen - som kjent en uheldig situasjon for rettssikkerheten.

La meg så gripe provokasjonsteorien an fra en litt annen vinkel. La oss si at man var alvorlig redd for hva Treholt kan finne på å si i sine uautoriserte, konspirative samtaler med russerne - en helt rimelig og berettiget angst som myndigheter skal ha, det er deres plikt å ha den. På den annen side har man ikke noe bevis, ihvertfall ikke noe som vil holde for offentligheten -- man har det for den saks skyld fortsatt ikke.

HVORFOR I ALL VERDEN HAR MAN DA IKKE GANSKE ENKELT KALT HAM INN PÅ TEPPE OG SAGT, MIN GODE TREHOLT, VI HAR MISTANKE OM VISSE TING, MULIGENS ER DU IKKE SELV KLAR OVER HVOR FARLIG DETTE ER FOR DEG SELV OG FOR LANDET: VI FORLANGER EN FORKLARING ØYEBLIKkelig! Så får man da en forklaring, som kan være mer eller mindre ærlig. Og man får da velge neste skritt. Allerede på et tidlig tidspunkt hadde man etter mitt skjønn alt som trengtes for å reise tiltale etter lovverket for offentlige tjenestemenn, og få Treholt avsatt for uautorisert aktivitet. Men man kunne også velge korpsets vei: "OK. Jeg stoler på dette er alt. Du stopper dette øyeblikkelig. Vi skal holde deg under oppsikt. Hvis intet mer rapporteres glemmer vi saken." Håndslag, håndslag. Mellom menn. Og en av mennene, Treholt, ville samtidig vite at hvis han ble politisk farlig for apparatet hadde man taket på ham. En liten lekkasje til forståelsesfulle pressefolk -

og apparatet har mange slike, det er noe av det vi har lært av Treholt-saken og Treholt ville vært lamsløtt. Man kunne ha stoppet spionasjer, man kunne ha utmanøvrert ihvertfall Treholt som en trussel mot NATO-Norge.

Treholt skal i sannhet bebreides at han ikke tenkte den tilsvarende tanke: JEG ER KOMMET UT PA NOE JEG IKKE BURDE HA GITT MEG UT PA, DETE BEGYNNER A BLI FARLIG BADE FOR MEG SELV OG FOR LANDET. LA MEG GA TIL EN ELLER ANNEN I APPARATET, FORTELLE OM SITUASJONEN OG I HVERTFALL BE OM RÅD. Han gjorde det ikke, og det taler ikke til hans fordel selv om det ikke på noen måte beviser at han var spion - langt mer sannsynlig er som nevnt at Treholt samlet kunnskaper som en dag skulle kunne brukes til landets - og hans eget - beste. Han skulle kunne framstå som den som kunne utvirke undere overfor russerne, langt mer enn noen naiv, uvitende norsk kommunist blendet av sin egen ideologi, noen gang ville kunne få til. *Som de Washington-undersøkte - like*

Men apparatet skal bebreides minst like mye for at ikke en eneste en av disse personer fortalte Treholt om den mistanken som hvilte på ham! Når de ikke har gjort det er det neppe fordi de ikke har tenkt tanken - så dumme og så menneskekolde er de ikke - men fordi andre hensyn eller makter har veiet tyngre. Hva var det? S-tjenestene som trengte bevis for sin viktighet og dyktighet og fikk andre til å avstå fra å ta kontakt under løfte/påskudd om at man kanskje kunne høste opp meget mer hvis man lot Treholt ane fred og ingen fare? Ifølge sigende skal en sovjetisk diplomat i Oslo ha fortalt sin kone over en telefon som ble avlyttet av norske s-tjeneste da Gudrun Galtung Haavik ble arrestert at "heldigvis fikk de ikke den viktigste". Riktignok beviser dette (a) ikke at Treholt var denne viktigste, eller (b) at Treholt var spion, han kunne vært viktig for KGB av andre grunner. Men i det norske apparat har nok et slikt argument hatt stor gjennomslagskraft selv om utgangspunkt var noe magert, "konspirativ, rastløs og spiller på hester". *Eller - Kauskje er den viktigste enda på frikot, til og med aktiv, Kauskje enda høyere enn Treholt noen gang var? En spennende tanke?*

Et annet mulig motiv ligger i forholdet til CIA/FBI, altså at man var presset av amerikanerne til å levere en spion, ferdig produsert, ikke til å ordne det på en menneskelig måte i et mindre land hvor man kanskje er mer tilbøyelig til å hjelpe avvikerer på rett vei

enn å la ham løpe linjen ut. Det kan vel kanskje også tenkes et konkurranseforhold her, at det norske politiet skulle vise hvor flinke de kunne være, som gode disipler verdig tillit, istand til å bruke metoder det står respekt av i slike kretser, med "avansert utstyr". Her kommer vel også det internasjonale sikkerhets-markedet inn i bildet; land gjør jobber for hverandre og utveksler hemmeligheter og tips -- men bare til de som har gjort seg fortjent til det ved å kunne vise til avsløringer, arrestasjoner, domfellelse. S-tjenestene kunne tjene på Treholt. Problemet er bare at i ham har de møtt en motspiller som også kan tjene på dem, akkurat nå gjennom boken ALENE, senere på andre måter skulle jeg tro: *film rettigheten, teater. Hvem skal spille hvilken rolle? Trollspillet --* Men alt dette har vi foreløpig bare sett begynnelsen av.

Apparatet står altså overfor samme problem som Treholt. De har gjort noe som var både uønsket og farlig, uønsket fordi Treholt så lett kunne nøytraliseres både som trussel mot landet og mot partiet, med meget enkle midler, og farlig på grunn av sikkerhetslekkasjen apparatet selv åpnet. Og i likhet med Treholt har de ikke vært i stand til å stable på benene en tilstrekkelig overbevisende alternativ hypotese som gjør det rimelig å si at de måtte gjøre det de gjorde. Grunnen til det siste er antakelig klar nok: som antydning kan det være at de virkelige grunnene for at de gjorde det de gjorde ganske enkelt ikke tåler dagens lys. Men vårt system er rimelig åpent. Før eller siden kommer tilståelsene om hva som egentlig foregikk, før eller siden kommer den utro sekretær som forteller hva hun en gang hørte over telefonen/skrev med beskjed om å ødelegge med det samme, osv.

I mellomtiden er det interessant å spekulere, med utgangspunkt i diagrammet, ^{P:} hvilken vei denne prosessen har tatt i apparatet. Formelt er det selvfølgelig politiet som begynner, ber om autorisasjon gjennom rettsapparatet, som eventuelt må be om autorisasjon enda høyere opp (justisministeren, i konferanse med andre statsråder og andre i det Treholt kaller "over-regjeringen"). Kanskje var det også slik i dette tilfellet. Eller, kanskje begynte det hos norske politikere, og i safall kanskje hos de som hadde det sterkeste motivet, og samtidig gode forbindelser til s-tjenestene, altså DNAs høyrefløy. Eller, kanskje begynte det hos CIA/FBI som ikke ble kalt inn for å hjelpe s-tjenestene, men kalte dem inn for å hjelpe CIA/FBI; og kanskje henger det sammen med noe som er Norge nok så perifert - spionasje og kontraspionasje i USA? *Og kanskje er det de or sakene her faktisk så store dimensjoner, ikke på grunn av en -* antakelig fiktiv - trussel mot rikets sikkerhet.

Konklusjon

26

Og dermed er vi ikke ved veis ende, for denne vei har foreløpig ingen ende, ihvertfall ingen som vi kan skimte idag. En ond drøm for Norge. ^{Men} La meg prøve å oppsummere i form av ganske konkrete forslag ~~som~~ hva som nå burde og kunne skje:

1. MISTANKEN OM AT INTET MINDRE ENN ET JUSTISMORD ER BEGÅTT BLIR ANSETT TIL STREK-
KELIG VELBEGRUNNET TIL AT SAKEN ~~TÆS OPP TIL FORNYET LAGMANNSRETTE~~ ^{EN} ~~HANDLING~~
~~GJENOPPTAS~~ ¹ med nye dommere, med de nye forsvarere, men vel med den samme aktor fordi det er han og hele det apparat som står bak ham som skal utsettes for en skikkelig juridisk test. Dette forutsetter også nye sakkyndige.

2. TREHOLT ~~BEGJÆRES~~ ^{BEHÅR} TILTALT ETTER OVERTREDELSE AV LOVVERKET FOR OFFENTLIGE
TJENESTEMENN (§ 121, §324 m.m.), SKATTELOV, m.m. ~~Men som en separat prosess,~~
^{ansett utfallet av (1) ovenfor.}

3. EN OFFENTLIG ^{PARLAMENTÆRSK} KOMMISSJON OPPNEVNES, ALLSIDIG SAMMENSATT, FOR Å GRANSKE DEN
PROSESS SOM FØRTE FRAM TIL OVERVAKING, PAGRIPELSE OG ANKLAGE MOT TREHOLT MED
SIKTE PÅ Å FÅ ~~AV~~ KLART HVILKEN ROLLE DE SISTE REJGERINGER, BORGERLIG OG DNA, HAR
^{DERMED} SPILT I DENNE FORBINDELSE, FOR Å FÅ AVKLART OM DET FORELIGGER GRUNNLAG FOR RIKSRETT

NØYEMNIGUIS

4. EN ALLSIDIG MEN IKKE OFFENTLIG KOMMISSJON OPPNEVNES FOR Å GRANSKE DET BILDET
NORSKE MEDIA, PRESSE, MAGASINER OG RADIO/TV HAR BRAKT AV TREHOLT-SAKEN I DENS
FORSKJELLIGE FASER, FOR Å KUNNE VURDERE I HVILKEN GRAD MEDIA OPPFYLLER DEN FUNK-
SJON DE HAR I ET SAMFUNN SOMN ØNSKER Å VÆRE BADE ET DEMOKRATI OG EN RETTS-
STAT.

5. KONTROLLUTVALGET FOR SIKKERHETSTJENESTENE FÅR EN MINDRE POLITISK/IDEOLOGISK
ENSIDIG SAMMENSETNING, SAMTIDIG SOM S-TJENESTENES FOLK INKALLES TIL GRUNNKURS
I INTERNASJONAL POLITIKK. ^{FOR Å FÅ} ET MER NYANSERT VENDESBILDE

6. EN RETTSSAK, ~~EVT CIVILRETTLIG~~, INNFØRES I FORHOLDET TOFTE-TREHOLT, FOR Å FÅ
KJENNELSE FOR LOVLIGHETEN/ULOVLIGHETEN AV FORHØRSLEDERENS METODER, EVT DØMT
TREHOLTS ANALYSE SOM DYPT INJURIERENDE OG KRENKENDE; ^{EVT. BEGGE DELER}

Men dette er selvfølgelig bare begynnelsen. Sett at Treholt i det alt vesentlig frifinnes for spionasje-anklagen og dømmes etter lovverket for tjenestemenn. Hva med alle de som har kalt ham landsforræder - store deler av høyre-pressen, Jahn Otto Johansen i et utsagn som ikke kunne misforståes i TV, Per Brunvand i Arbeiderbladet? Skal de i tilfelle slippe unna en injuriesak?

Og hva med Treholt selv? Hvis han ikke lenger er skyldig for spionasje, eller ihvertfall ikke inntil maksimumsstraffen, er det da tilstrekkelig at det enorme pengebeløpet ikke lenger skal inndraes? Eller- kan det komme på tale med erstatning? I tilfelle hvor meget? Kan den eventuelle urett som er begått og fortsatt blir begått mot ham gjøres godt igjen?

Og her stopper jeg. Jeg har prøvd å vise én ting: det er materiale nok til femti år. Den høyeste domstol i dette land heter ikke Høyesterett, og heller ikke folkeopinionen. Den høyeste domstol er Historiens dom. Og her har alle nordmenn en felles interesse: venstreside og høyreside, fra toppen apparatet, til bunnen av vårt lille folk: at historiens dom skal bli ikke bare mild, men positiv. At fremtidige generasjoner skal kunne si: dette greidde de fint. De skar feil ut til å begynne med, men apparatet tok seg inn, åpnet seg, og maktet å se uhikldet på hele dette komplekse nettverk av saker, noen av straffe-rettslig, andre av sivil-rettslig, noen kanskje av riksretts-rettslig og noen av rent politisk og/eller helt privat karakter, ja så private at de er et spørsmål om et menneske og hans eller hennes samvittighet. Et av disse menneskene sitter idag på Landsfengsel. De andre går fri, en del av dem har det muligens vondt med seg selv. Helt til bunns vil vi aldri komme. Men vi kan, og vi må, komme betydelig lengre enn vi har gjort hittil - selv om det vil smerte - hvis vi ønsker å stå med rak rygg for historiens dom.